

Szemponatok a paraszt önéletrajz írásához

Bevezető

A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára Gyűjtésszervező Csoportja 1971-ben, illetve 1976-ban sokszorosította, majd terjesztette a *Csalog Zsolt* író és néprajzkutató által összeállított *Parasztéletrajz*, egy parasztszalád története című útmutatót. Ez a kitűnően összeállított segédlet rövid idő alatt elfogyott és részben ennek, részben pedig *Nagy Gyula* ny. orosházi múzeumigazgatónak az önkéntes néprajzi gyűjtők 1977. évi községi találkozóján, az általa irányított paraszt önéletrajzírók munkájáról elhangzott előadásának köszönhető, hogy az utóbbi időben az idősebb parasztemberek körében országsszerte fokozódó érdeklődés nyilvánul meg az önéletrajz írás iránt. Tágabb környezetben: Hódmezővásárhelyen, Orosházán önéletrajzíró csoportok alakultak, Szentesen és más városokban, községekben pedig jónéhányan egyéni módon próbálkoztak e szép és tudományos szempontból is fontos munkával. Újabb útmutatónk nekik kíván segítséget nyújtani.

Csalog Zsolt munkája elsősorban a paraszt önéletírás írói módszereit részletezte, néprajzi szempontból pedig a folklór kapott hangsúlyt. A vásárhelyi tanyavilágban az elmúlt évek során, mintegy két tucat parasztszalád életrajzát gyűjtöttem össze. (A tanyá címmel, 1979-ben, a Gondolat Könyvkiadó gondozásában jelent meg.) Gyűjtő-feldolgozó munkám során tapasztaltam, hogy az idős parasztemberek nagyon fogékonyak környezetük anyagi kultúrája, az őket körülvevő természet és a társadalmi változások iránt is. Ennek megfelelően az útmutató kérdéseit elsősorban az alföldi tanyák, falvak és mezővárosok paraszt önéletrajzírói számára, a tárgyi néprajz és a történelem hangsúlyozottabb részletezésével állítottam össze.

Tapasztaltam, hogy az a parasztember, aki tollat fog sorsa megírásához, az átlag fölé emelkedő szellemi értékkel rendelkezik. Fogalmazása, szabatos kifejezése és tárgyi tudása olykor írói vénát és néprajzos ismereteket mutat. Ezért mertem a most közzölt útmutatóban az eddigieknél még pontosabban meghatározott és részletesebb szempontokat összeállítani a készülő munkájukhoz.

Egy-egy kérdést több szempont szerint is érintenem kellett, ezért elkerülhetetlen volt, hogy az útmutatóban néhány helyen átfedésnek tűnő részletek ne legyenek. Az itt közölt útmutatót mind a vásárhelyi, mind az orosházi paraszt önéletrajz-írókhoz eljuttattam. A velük foglalkozó szakemberek véleménye alapján, a kérdéseket hasznosították.

A feudális és a kapitalista korszak; a hagyományos paraszti gazdálkodás és életmód évszázadai

I. Az elődök

1. Az apai és az anyai ágon: ük-, déd-, nagyszülők és szülők legfontosabb életrajzi adatai, családfájuk, származásuk, foglalkozásuk, bemutatásuk. 2. Anyagi és szellemi hagyatékuk. 3. A család összetartó ereje. 4. Az apa és az anya szerepe: a) a családi életben b) a nevelésben, és c) a gondozásban.

II. A gyermekkor

1. Az eszmélés korszaka, a gyermek mint kedvenc vagy mellőzött. 2. Az iskoláskor. 3. Játékok készítése. 4. A gyermekjátékok és a játszás leírása. 5. Ismerkedés a falusi, tanyai élettel járó könnyebb munkákkal, mint pl. libapásztorkodás, disznó-, marhaőrés stb.

III. Legényévek, nagylánykor

1. Teljes részvétel a gazdasági és a házkörűli munkákban. 2. Bálázás. 3. Katonászkodás. 4. Nőknél: az anya szerepének átvállalása a kisebb testvérek nevelésében; a háztartási- és a gazdasági munkák végzése. 5. Udvarlás, szerelem.

IV. A házasság

1. A párválasztás társadalmi, anyagi és érzelmi indítékai. 2. Nősülés és férjhezmenés. 3. A lakodalom leírása. 4. A „nászágó” és a nemi élet őszinte, de durvaságotól mentes feltárása. 5. Az összeszokás problémái. 6. A gyermekek születése. 7. A keresztelők leírása.

V. Az önállósulás

1. A szülők és a nagyszülők elhalála. 2. A temetés leírása. 3. A gazdálkodás színhelyének leírása: a tanya, a falusi ház és a telek részletes bemutatása. (A ház elrendezéséről és a telkéről vázlatrajz fontos lenne; ennek híján a berendezés pontos leírása, illetve az épületek, kút, fák elhelyezkedésének bemutatása. Mit, hol helyeztek el és mire használták?) 4. A tanya és a falusi, városi ház kapcsolata. 5. A termelés arculata: növénytermesztés, állattartás vagy tenyésztés, kertészkedés, egyéb. 6. Melyik, milyen arányban érvényesült a birtokon? 7. A termesztett növények és a tartott állatok darabszámának megadása, egy évet véve alapul.

VI. Hogyan gazdálkodtam?

1. Életrend. (Kelés, fekvés, étkezések időpontja, a nap, az év hasznos beosztása.) 2. A keléstől a fekvésig egy-egy nap leírása mind a négy évszakban. 3. Paraszti munkák az évszakok szerint: egy év termelésének leírása. (Mikor, milyen munkákat és kik végezték?) 4. Munka a házon belül: konyhában, nyárikonyhában, szobában, kamrában, ereszlán és a padlason stb. 5. Munka a gazdasági épületekben: istállóban, ólakban, színekben műhelyekben stb. 6. Kismesterségek üzése, javítgatások. (Szövés, fonás, kosárfonás, lószerszám javítás stb.) 7. Munka a ház körül: veteményezés, fűkaszálas, épületjavítás stb. 8. Építkezés. Hogyan építtem föl a tanyát, a házat, egy-egy épületet? 9. Munka a földön, a határban. (Hány holdon és hány aranykoronás földön gazdálkodtam?) 10. Az értékesítés módszerei: piacozás, vásárolás, kereskedés, szövetkezeten (pl. 1945 előtt a „Hangya”) keresztül; sáphúzóknak közbejöttével: kofa, kepec bevonásával; szerződés-kötéssel, vagy közvetlenül a tanyából, háztól adta el az árut? 11. Hogyan hirdetett? (Az ablakba kirakott árulkal, fára, közkútra, falra kiszögezett írással, szóbeli közléssel stb.) 12. Bémunkák: fuvarozás, pálinkafőzés, bőr, gyapjú, kender, fa földolgozása stb., illetve földolgoztatása. 13. A földművelés, az állattartás, a háztartás és a műhely eszközei. 14. A gazdálkodás korszerűsítése: öntözés, legelőgazdálkodás, talajjavítás, nemesítés, tenyésztés, iparszerű termelés stb.

VII. Ünnepek és szokások

1. Családi események megünneplése és a hozzájuk fűződő szokások: a) menyegző, b) születés, c) keresztelő, d) legénybúcsú a bevonulás előtt és az esküvő előtt, e) temetés és halotti tor, f) születésnap és névnap, g) bémálás és konfirmálás, h) egyéb rendezvények, pl. tanya-, házszenelő leírása. 2. Nemzeti ünnepek megünneplése és a hozzájuk fűződő szokások. 1945 előtt: 1848. március 15. és 1849. október 6. megünneplése. 1945 után: április 4. május 1., az alkotmány és november 7. megünneplése a munkanelyi közösségekben. 3. Egyházi ünnepek: a nagyobb ünnepek közül megemlíthjük az újév, a gyertyaszenelő, a húsvét, a pünkösd, Szent István, a karácsony, a szilveszter megünneplését, valamint a búcsúkat stb.

VIII. Élvezetek

1. Az evés, táplálkozás. (A mennyiség, az ízek: sós, édes, savanyú, könnyű és nehéz ételek kedvelése.) 2. Az ivás. 3. A dohányzás. 4. Közös szórakozások: kártyázás, biliárdozás, sakkozás stb. 5. Beszélgetés, komázás. 6. A pihenés élvezete. 7. Az alkotás és a befogadás élvezete: olvasás, éneklés, kézimunkázás, faragás, díszítés, népdal, népmese, betyártörténet stb. elmondása, eléneklése. 8. A tiltott gyönyör: a) állandó szerető tartása, b) alkalmi partner keresése.

IX. Kapcsolat az emberekkel

1. Kapcsolat a családdal. A déd-, a nagyszülők és a szülők tisztelete, a családban betöltött szerepük az előregedés különböző időszakaiban. 2. A családfő tisztelete. (Az asztalfő, a gondolkodószék szerepe a parasztcsaládoknál.) 3. Magázódás és tegeződés. 4. Kapcsolat a rokonokkal. 5. Kapcsolat a jóismerősökkel: barátokkal, szomszédokkal.

6. Vendégfogadás. (A vendég leültetése és elhelyezése a házban.) 7. A szomszédokkal való kapcsolat részletes leírása. 8. Kapcsolat a helyi értelmiséggel: tanítóval, pappal, orvossal, állatorvossal, ügyvéddel, egyéb hivatalos személyiséggel. 9. Kapcsolat a saját gazdasági munkásokkal: béressel, kanással, tanyással, alkalmi munkásokkal, libapásztorokkal. (Helyük az étkezésnél és a pihenésnél.)

X. Kapcsolat a természettel

1. A föld szeretete. Ragaszkodás a tájhoz, a szülőföldhöz, a tanyához. 2. Az állatokkal való kapcsolata. (A kezes állat.) 3. Kapcsolat a növényekkel. (Virágos kert.) 4. A beteg állat, növény gyógyítása. 5. A beteg ember: a) kuruzslás és házi gyógyítás, b) orvos, bába segítsége. 6. Az éghajlat és a parasztember viszonya: a) időjóslás, b) klimatikus megfigyelések. 7. Harc a vadvizekkel és az árvizekkel. 8. Harc a vízért: az aszály. 9. Viharok, fagy, jégeső, villámcsapás.

XI. A társadalom szerepe

1. A haza fogalma és szeretete. 2. Nemzeti, politikai, népi hősök; eszményképeim. 3. Pártokban, gazdakörökben, tanácsban, olvasókörökben, egyéb szervezetekben való részvétel. 4. A kisgazdaság és a hivatalok kapcsolata. (Adózás, ügyintézés stb.) 5. A gazdasági válságok. (Az árak ingadozása.) 6. Gazdasági fellendülések. 7. Forradalmak és háborúk. 8. Az egyén sorsának bemutatása a behívóparancs átvételétől a leszerelést követő hazatérésig. 9. A vallás szerepe a családban. 10. Tanyai rendezvények. 11. A háborúk, a gazdasági válságok, az általános fejlődés, a nagyárutermelés, a kisparaszti termelés hanyatlásának jeleit idézi elő már 1945 előtt: a) áttérés a polgári életmódra; b) a gyermekek taníttatása. 12. Visszatekintés. (Mit tudtam az öröklött vagy induló vagyonhoz hozzáragasztani a saját erőmből; mit tettem rosszul, és min változtatnék?)

A szocialista társadalom; a hagyományos paraszti gazdálkodásról és életmódról való áttérés időszaka

XII. Az életmódváltás

1. 1944 őszétől 1950 tavaszáig. 2. A társadalmi változás hatásai a magángazdaság és a család életében. 3. Beszolgáltatás, rekvirálás. (A személyi kultusz éve.) 4. A szövetkezetek megalakulása. A tagtoborzás módszerei. 5. Áttérés a közös gazdasági termelésre. 6. Az egyéni gazdaság, a magánbirtok, a tanya sorsa. 7. A városi, falusi ház jelentőségének megnövekedése. 8. A gyermekek további sorsa: a) beilleszkedés a nagyüzemi termelésbe vagy b) elszakadásuk a mezőgazdaságtól. (Az ipar, a kereskedelem szívóhatása.)

XIII. Az öregedés

1. A gyermekek végleges különválása: a két szülő egyedül marad. 2. Családi összejövetelek az élet ezen új időszakában. 3. A gondozás problémái. (Az öregek elhanyagolása.) 4. Betegségek jelentkezése. 5. Elhalálózás: az egyik házastárs magára marad. 6. Csökkent munkavégzés. 7. A nyugdíjas kor gazdasági körülményei. (Összehasonlítás a szülők, nagyszülők sorsával.)

A paraszt önéletrajz legfontosabb követelményei

I. Elméleti kívánalmak

1. A paraszt önéletrajz legyen emberközpontú. 2. Legyen történeti és néprajzi hitelű. 3. Szépitgetéstől mentes, őszinte írás legyen. 4. Tárgyilagosan érzelemgazdag, de nem érzélgős. 5. Egyént, karaktert kell formálnia, de a családban, a társadalomban elhelyezve. 6. A leírások legyenek olyan pontosak és részletezők, hogy a tárgyban járatlan olvasó is megértse.

II. Technikai kívánalmak

1. A paraszt önéletrajz legyen jól olvashatóan leírva. 2. A szöveget igyekezzenek írásjelekkel: vesszőkkel, pontokkal, felkiáltójelekkel, kérdőjelekkel stb. könnyen érthető mondatokra elkülöníteni. 3. Az életrajz értékét fokozza, ha saját rajzokkal megmagyaráz egy-egy eszközt, épületet, családi ünnepet, családfát stb.; korabeli fényképpel, vagy mai fotókkal is illusztrálhatja. 4. Szempontjainkat ne tekintse kötelezően betartandónak! Ezek pusztán a figyelemfelkeltés céljából, azért készültek, hogy életének fontosabb eseményeire könnyebben visszaemlékezzenek.

Összeállította: Szentí Tibor

70 éve született és 35 éve halt meg Radnóti Miklós

Szabad szerettem volna lenni mindig
s örök kísértek végig az úton.

(Negyedik ecloga)

Radnóti Miklós

L. Árkai János

Ch...
2011

A láncséri (Lauchsee) vár (Marosi E. felvétele)